

el-MUFADDALİYYÂT

(المفضليات)

Mufaddal ed-Dabbî'nin

(ö. 178/794[?])

eski Arap şiirinin en güzel

kasidelerinden oluşturduğu antolojisi.

Kitâbü'l-İhtiyârât, Kitâbü'l-Muhtârât olarak da anılan eser, Hammâd er-Râviye'nin *el-Mu'allakât*'ından (*el-Mu'allakâtü's-seb'*) sonra meydana getirilmiş ikinci derlemedir. Antolojide kırk yedisi Câhiliye devrinden, on dördü muhadramûndan, altısı İslâmiyet'ten sonraki dönemden olmak üzere altmış yedi şaire ait kasideler yer alır. Kasidelerin sayısı çeşitli nüshalara ve neşirlere göre 126, 127, 128 ve 130'dur; ancak müellifin üvey oğlu ve öğrencisi Ebû Abdullah İbnü'l-A'râbî'nin 128 kaside rivayeti benimsenmiştir. Kaside sahiplerinin çoğu, Arap yarımadasının orta ve doğu kesimindeki bedevî kabilelerden olup milâdî 550-650 yılları arasında yaşayan şairlerdir. Kasidelerde zikredilen olaylardan hareketle dönemleri tesbit edilebilen en eski şairler milâdî VI. yüzyılın başlarında yaşayan Murakkış el-Ekber ile Murakkış el-Asgar'dır. Antolojide Abdülmesih b. Asele eş-Şeybânî ile Câbir b. Hannâ et-Tağlibî gibi hıristiyan şairlerin şiirleri de yer almaktadır. Herkese hitap eden genel antoloji türü *el-Mufađđaliyyât* ile başlamıştır. Bu antolojiler *el-Aşma'ıyyât* (Asmaî), *Cemheretü eş'âri'l-'Arab* (Ebû Zeyd el-Kureşî) ve *Muhtârâtü İbni's-Şecerî* ile devam etmiştir. Kasideler, hamâse türü antolojilerde yapıldığının aksine bütünüyle alınmış ve çoğu Arap dili, grameri, lügatı ve belâgatında şevâhid olarak kullanılmıştır.

Eserin içerdiği kasidelerin hepsinin mi yoksa bir kısmının mı Mufaddal ed-Dabbî tarafından seçildiği ve derlemenin ne münasebetle meydana getirildiği konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bir rivayete göre Mufaddal ed-Dabbî'nin, müstakbel halife Mehdi-Billâh'ı eğitmek amacıyla seçtiği bu kasidelerin sayısı seksen civarında bulunuyordu. Daha sonra Asmaî ve bazı öğrencilerinin ilâveleriyle sayı 120'ye yükselmiştir (Ebû Ali el-Kâfî, III, 130; diğer görüşler için bk. İbnü'l-Kiftî, III, 304; Süyûtî, II, 319; Nâsirüddin el-Esed, s. 590). Kitabın nâşirlerinden Charles James Lyall eklemelerin de Mufaddal tarafından yapıldığı görüşündedir. Seçiminde belirli bir esasın gözetilmediği antolojide altmış bir adet çok konulu gazel, yedi mersiye, elli sekiz kıta (tek konulu şi-

ir) ve birkaç ilâve parça yer alır. Yirmi iki gazel, girizgâhı takip eden tasvir kısmı ile gazel ve medih bölümlerinden oluşan üçlü bir forma sahiptir. Otuz dokuz gazel ise gazel ve medih bölümlerinden meydana gelen ikili bir yapı arzeder. Tasvirler genellikle klişeleşmiş teşbih, temsil, mecaz ve kinaye motifleriyle işlenmiş olmakla birlikte yer yer orijinal figürlere de rastlanır. Kasidelerin çoğunun sonunda, kabileler arası kan davaları, hiciv, şairin kendisi ve kabilesiyle övünmesi (*fahr*) gibi kısımlar yer alır. Mersiyelerde kadın ağrıtı, savaşı bir ruhu yansıtan âğıt, dinî formüller ve klişeleşmiş ifadelerle başlayıp sona eren İslâmî âğıt örnekleri görülmekle birlikte bunların ekserisi çok konulu kaside özelliği gösterir. Kıtaların çoğunda da kabileler arası savaş ve hicivle *fahr* temaları işlenmiş, diğerlerinde ise at, keçi, av ve içki tasvirleri, gazel, sitem, gençliğe atf, yaşlılık ve ölüm gibi konulara temas edilmiş, özellikle muhadram şairlerinin şiirlerinde insanın alın yazısı meselesine önemli bir yer ayrılmıştır. Antolojideki şiirler, Arap şiir türleriyle ilgili çalışmalar için zengin bir malzeme sunduğu gibi Araplar'ın Câhiliye devriyle bedevî ve içtimâî hayatına dair önemli bilgiler içerir.

Eserin kırk kaside ihtiva eden birinci cüzü ilk defa Heinrich Thorbecke tarafından neşredilmiştir (Leipzig 1885). Daha sonra eserin tamamını Charles James Lyall, Ebû Muhammed el-Enbârî şerhi ve İngilizce tercümesiyle birlikte yayımlamıştır (*Diwân al-Mufađđaliyyât ma'â sarh vâfir li-Abi Muhammed el-Qâsim b. Muhammed b. Başşâr al-Anbârî*, I-II, Oxford 1918-1921). Bu neşir için Anthony Ashley Bevan ayrıntılı bir indeks hazırlamıştır (Leiden-London 1924). Eserin birinci cüzü, Enbârî şerhiyle birlikte *Dîvânü'l-Mufađđaliyyât* adıyla İstanbul'da da basılmıştır (1308). Kitabı Ebû Bekir b. Ömer ed-Dağıştânî el-Medenî kısa açıklama notları ve tashihlerle (Kahire 1324), Hasan es-Sendûbî de kısa bir şerhle birlikte (Kahire 1345) yayımlamış, ilmî neşri ise Ahmed Muhammed Şâkir ve Abdüsselâm Muhammed Hârûn tarafından gerçekleştirilmiştir (Kahire 1361/1942, I-II, 1371/1952). Bu neşirde her şair kısaca tanıtılmış, kasidelerin söylendiği ortam, söyleniş amacı, anlam ve tarihiyle garîb kelimeler ve müphem yerler Enbârî şerhi esas alınarak açıklanmış, sonuna da ayrıntılı indeks eklenmiştir.

el-Mufađđaliyyât'ın en eski şerhi Ebû Muhammed Kâsim b. Muhammed el-En-

bârî'ye (ö. 305/917) aittir. Bu eser, başta Ebû Abdullah İbnü'l-A'râbî ile Ebû İkrime ed-Dabbî olmak üzere Ebû Amr Bûndâr el-Kerhî, Ebû Bekir el-Abdî, Ebû Abdullah Muhammed b. Rüstem, Ali b. Sînan et-Tûsî gibi kadim âlimlerden yapılan nakillere dayandığı ve Ahmed b. Ubeyd b. Nâsîh tarafından gözden geçirildiği için en güvenilir şerh olarak kabul edilmiştir. Şârihin oğlu Ebû Bekir İbnü'l-Enbârî ve birçok öğrencisi şerhi Enbârî'den okuyarak rivayet etmiştir. Daha muhtasar olan Hatîb et-Tebrîzî'nin şerhini Fahreddin Kâbâve (Dımaşk 1968-1971) ve Ali Muhammed el-Bicâvî (Kahire 1977) yayımlamıştır. Ebû Ali el-Merzûkî şerhinin 560 varak hacmindeki bir yazması Berlin Kraliyet Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (nr. 7446). Ayrıca meçhul bir müellife ait 181 varaklık eksik bir şerh Dublin Chester Beatty Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (nr. 3426). Ebû Ca'fer en-Nehhâs ile Ahmed b. Muhammed el-Meydânî'nin şerhleri zamanımıza ulaşmamıştır. Muhammed Saîd eş-Şevvây, *el-Mesâ'ilü'n-naşviyye ve's-sarfiyye fî şerhi'l-Kâsim el-Enbârî li'l-Mufađđaliyyât* adıyla bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır (1409, Câmîatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye).

BİBLİYOGRAFYA :

Mufaddal ed-Dabbî, *el-Mufađđaliyyât* (nşr. Ahmed M. Şâkir – Abdüsselâm M. Hârûn), Kahire 1361, nesredenlerin girişi, s. 17, 22-24; Ebû Ali el-Kâfî, *Zeylû'l-Emâlî*, Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye), III, 130-132; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Flügel), s. 68-69; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, XIII, 121-122; Kemâleddin el-Enbârî, *Nüzhetü'l-elibbâ'* (nşr. İbrâhim es-Sâmerîrî), Zerkâ (Ürdün) 1405/1985, s. 67-69; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebbâ'*, XIX, 164-167; İbnü'l-Kiftî, *İnbâhü'r-ruvât*, III, 298-305; Süyûtî, *el-Müzhîr fî 'ulûmî'l-lüğa ve envâ'ihâ* (nşr. M. Ahmed Câdelmevlâ v.dğr.), Kahire, ts. (Dârü İhyâ'î'l-kütübü'l-Arabiyye), II, 319; Blachère, *Târîhu'l-edeb*, s. 178-179; Nihad M. Çetin, *Eski Arap Şiiri*, İstanbul 1973, s. 31; Abdülvehhâb es-Sâbûnî, *Şu'arâ' ve devâvîn*, Beyrut, ts. (Mektebetü dâri's-sark), s. 135-139; Sezgin, *GAS*, II, 85-87, 201; Brockelmann, *GAL* (Ar.), I, 72-74; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edeb*, II, 119-120; Nâsirüddin el-Esed, *Meşâdirü's-şî'ri'l-Câhili*, Beyrut 1988, s. 573-577, 590; Sâlihiyye, *el-Mu'cemü's-şâmil*, III, 476-477; Kenan Demiryak – Sadi Çöğenli, *Arap Edebiyatında Kaynaklar*, Erzurum 2000, s. 46; W. Caskel, "Ein Missverständnis in der Mufaddaliyyât", *Oriens*, VII/2 (1954), s. 290-303; Abdülaziz el-Meymenî, "el-Mufađđaliyyât şâhibühe'l-aşli", *Mecelle-tü'l-Mecma'i'l-İlmîyyü'l-Hindî*, II/1-2, Aligarh 1977, s. 44-48; Mustafa Abdülvehhâd, "Menhecü'l-ihiyârâti's-şî'riyye beyne'l-Mufađđaliyyât ve'l-Aşma'ıyyât", *Buhûşü Külliyyeti'l-lügati'l-'Arabiyye*, sy. 2, Mekke 1404-1405, s. 98-122; Zekî Zâkir el-Ânî, "Dirâse cedîde li'ihiyârî'l-Mufađđal ed-Dabbî el-müsemât bi'l-Mufađđaliyyât", *el-Mevrid*, XIX/2, Bağdâd 1410/1990,

el-MUFADDALİYYÂT

s. 100-110; Renate Jacobi, "el-Mufaddaliyyât", *EP* (İng.), VII, 306-308; G. Borc, "al-Mufaddaliyyât", *Encyclopedia of Arabic Literature* (ed. I. S. Meisami - P. Starkey), London 1998, II, 537-538.

HÜSEYİN ELMALI

MUFADDALİYYE

(المفضلية)

Hattâbiyye'ye mensup olan Mufaddal b. Ömer es-Sayrafi'nin (II./VIII. yüzyıl) görüşlerini benimseyen aşırı Şii fırkası (bk. HATTÂBİYYE).

MUFÂRİKÂT

(المفارات)

Maddeden bağımsız soyut cevherler anlamında felsefe terimi.

Arapça mufârik (ayrılan) sıfatının çoğulu olan mufârikât ilk ve Ortaçağ felsefesinde maddeden bağımsız, ayırık (bizâtihi soyut) olan aşkın varlıkları ifade eder. Çeşitli varlık türlerini anlatan cevher kavramının tasnifinde cevherler temelde maddî (birleşik) ve mânevî (basit, soyut) olmak üzere ikiye ayrılır. İnsan aklının soyutlama ve birleştirme işlevi sonunda elde edilen bağımsız küllî kavramlara "el-cevâhîr-ü'l-mücerred" (mücerredât) denildiği gibi ezeli-ebedî ve mükemmel olarak nitelenen ay üstü âlemdeki küllî nefis, küllî akıl, faal akıl ve küllî ruh gibi doğrudan soyut, maddeden ayırık olan metafizik varlıklar da mufârikât terimiyle ifade edilmektedir. Söz konusu varlıkların bazan mücerredât diye anılmasından dolayı mufârikât ile mücerredât arasında işlem-kaplam ilişkisi bulunduğu söylenebilir. Buna göre mücerred olan her şey mufâriktir, fakat her mufârik mücerred değildir. Çünkü mufârik olan, zihnin soyutlaması sonucu bu niteliği kazanmış değildir; o ontolojik anlamda bizâtihi soyut ve ayırık bir cevherdir.

Fârâbî, *Risâle fi İşbâti'l-mufârikât* adlı eserinde mahiyetçe birbirinden farklı dört mufârik varlık mertebesinin bulunduğunu çeşitli delillerle ispata çalışır. Bunlardan birincisi sebepsiz olan ilk varlık, ikincisi faal akıllar adı verilen ve ilk akıldan itibaren ay feleğine kadar olan gök varlıklarının aklı, üçüncüsü semavî güçler, dördüncüsü fert ve şahıs olarak çokluk ifade eden insan nefisleridir. Ayrıca filozof bu metafizik varlıkların dört genel niteliğinin bulunduğunu belirtir.

Buna göre, a) Mufârik varlıklar cisim değildir; b) Basit varlık oldukları için oluş ve bozuluşa uğramazlar, dolayısıyla ölüm-süzdürler; c) Bunlar bizâtihi şuurlu varlık olduklarından kendi varlıklarını bilirler, yani mufârik demek salt şuur ve akıl demektir; d) Her mufârik varlık maddeden alınan hazla ölçülemeyecek derecede büyük bir hazla mutludur.

Ay üstü âlemdeki bu soyut ve aşkın varlıklarla dinî terminolojide sadece iman konusu olarak kabul edilen mânevî varlıklar arasında bir ilişki kurulmaya çalışılmıştır. Özellikle bâtinîler ve bu hususta onlara yakın duran İhvân-ı Safâ ile İşrâkî filozoflar dinî terminolojideki "el-meleü'l-a'lâ"nın feleklerin aklı, meleklerin ise feleklerin nefsi olduğunu ileri sürmüşlerdir (Tehânevî, II, 1606). Ancak kelâmcılar, bu tür metafizik varlıkların mahiyeti hakkında akıl yürütmenin doğru olmadığı görüşündedir. Gazzâlî, *Tehâfütü'l-felâsife*'de filozofların bu konudaki düşüncelerini tutarlı bir şekilde eleştirmiştir (Gazzâlî, s. 254 vd.).

Eski Yunan'da "genel görüşe ters düşün kanıtlanmamış yargılar" anlamındaki paradoks (Gr. paradoxos) kelimesi İslâmî literatürde mufârik terimiyle karşılanmaktadır. Ahlâk terminolojisinde "el-mufârikâtü'r-Revâkiyye" terkibi Stoa'nın ahlâkî hipotezlerini ifade etmektedir. Genellikle gönül almak, teselli ve teşvik etmek için kullanılan yargıların herhangi bir kanıtı yoktur. Meselâ, "Filozof mâsumdur, filozof için ıstırap söz konusu değildir, durum ne olursa olsun o her zaman mutludur, tek özgür ve tek zengin filozoftur" gibi yargılar paradoks olarak nitelenmektedir (Lalande, II, 935).

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf* (Dahrûc), II, 1606; Fârâbî, *Risâle fi İşbâti'l-mufârikât*, Haydarâbâd 1345, s. 2-3; İbn Sînâ, *en-Necât* (nşr. Mâcid Fahrî), Beyrut 1405/1985, s. 295-302; Gazzâlî, *Tehâfütü'l-felâsife* (nşr. M. Bouyges), Beyrut 1927, s. 254 vd.; A. Lalande, *Mevsû'atü Lâland el-felsefiyye* (trc. Halîl Ahmed Halîl), Beyrut 1996, II, 935; Cîrâr Cihâmî, *Mevsû'atü muştalahâti'l-felsefe 'inde'l-Arab*, Beyrut 1998, II, 828; Semîh Dügaym, *Mevsû'atü Muştalahâti'l-imâm Fahriddin er-Râzi*, Beyrut 2001, s. 747-748.

MAHMUT KAYA

MUFASSAL

(المفصل)

Kur'ân-ı Kerîm'de Kâf sûresiyle başlayıp Nâs ile biten kısa sûrelerin ortak adı (bk. SÛRE).

el-MUFASSAL

(المفصل)

Zemahşerî'nin (ö. 538/1144)

Arap gramerine dair eseri.

Kitabın adını müellifi *el-Mufaşşal fi şan'ati'l-i'râb* olarak kaydettiği halde râvi veya müstensihleri tarafından *el-Mufaşşal fi'n-naḥv* (*fi 'ilmi'n-naḥv*, *fi 'ilmi'l-'Arabiyye*) adlarıyla da zikredilmiştir. Bazı matbu nüshaları ise *el-Mufaşşal fi şinâ'ati'l-i'râb* (*fi 'ilmi'l-'Arabiyye*, *fi 'ilmi'l-luğa*) gibi isimler taşır. Zemahşerî, eserinin girişinde Arap diline hayranlığını belirttikten sonra özellikle ana dili Arapça olmayan müslümanların bu dile olan ihtiyacına temas etmiş ve kitabını bu ihtiyacı giderme arzusuyla kaleme aldığını belirtmiştir.

el-Mufaşşal'ı isimler, fiiller, harfler (edatlar) ve bunlar arasındaki ortak hususları kapsayan müşterekler olmak üzere dört ana bölüme, her bölümü sınıflara, her sınıfı da fasıllara ayıran müellif, birinci bölümde isim ve çeşitlerini, i'rab-binâ, ma'rife-nekre, tesniye-cemi, müzekker-müennes, tasgir-nisbet durumlarını, sayı isimlerini ve fiil işlevi gören isimleri türeme özellikleriyle ele almış, ikinci bölümde fiilleri zaman, i'rab-binâ, geçişli-geçişsiz, etken-edilgen, tam-nâkıs, mücerred-mezîd, övme-yerme, mukârebe ve taaccub yönleriyle incelemiştir. Üçüncü bölümde izâfet (cer), atif, nefiy, nidâ, istisna, istifham ve şart harfleri gibi bütün çeşitleriyle edatları; dördüncü bölümde imâle, vakıf, kase, vasil ve kat' hemzesi, iki sâkin harfin çakışma durumu (iltikâ'ü's-sâkineyn), ibdâl, i'lâl ve idgam bahislerini açıklamıştır.

Seçmeci ve uzlaştırmacı Bağdat ekolüne mensup olan Zemahşerî eserinde daha çok Basralı gramer âlimlerinin, zaman zaman Küfeliler'in, bazan da Ebû Ali el-Fârîsî ile öğrencisi İbn Cinnî'nin görüşlerini benimsemiş, yer yer kendi fikirlerini de ortaya koymuştur. Özlü anlatımın gereği olarak görüş farklılıklarını ele almamasına ve düşüncelerini benimsediği gramer âlimlerinin adlarını çok defa zikretmesine rağmen Araplar'dan doğrudan yaptığı nakillerde kabile isimlerini kaydetmeye özen göstermiştir. Sîbeveyhî'nin *el-Kitâb*'ının muhtevasını özgün bir düzenle eserine yansıtmasıyla birlikte birçok konuda onun değil Halîl b. Ahmed, Ahfeş el-Evsat, Müberred ve Zeccâc gibi diğer